

POZNÁMKY K HABERMASOVÝM VÝCHODISKÁM KOMUNIKAČNEJ TEÓRIE KONANIA

TATIANA SEDOVÁ, Katedra filozofie FHV UBM, Banská Bystrica; Filozofický ústav SAV, Bratislava

SEDOVÁ, T.: Remarks on the Basis of J. Habermas' Communication Theory of Action
FILOZOFIA 67, 2012, No 9, p. 743

The paper deals with J. Habermas' communication theory which is a synthesis of the Anglo-Saxon linguistic philosophy (Austin, Searle, Grice) and the continental philosophical tradition (Weber, Kohlberg, Apel). The stress is put on the re-articulation of Weberian motifs (rationality, rationalization) and the so called validity claim of the intelligibility of speech, truth, correctness and authenticity.

Keywords: Distinguishing technical and practical interests – Moral rationality – The emancipatory scope of the critique of ideology – Communicative action, communicative rationality – Validity claims – Social order – Normativity – Lifeworld and system – Science and morality: the possibility of reconciliation

„Nárok, ktorý sa môže uplatniť vzhľadom na intersubjektivitu, je zrozumiteľnosť – je to nárok, ktorý je špecifický pre reč.“

(J. Habermas)

Nepochybne jestvuje mnoho spôsobov, ako možno pristúpiť k interpretácii Habermasovho rozsiahleho diela, ktoré predstavuje syntézu kontinentálnej (novokantovstvo, Kant, Hegel, Marx, psychoanalýza, Simmel, Kohlberg, hermeneutika, Luhmann, Piaget, Gadamer, Weber a i.) a anglosaskej tradície (pragmatizmus, Peirce, Sellars, Grice, Austin, Searle, Mead, Parsons a i.). Rozličné zorné uhly pohľadu predstavujú práce jeho kritikov (napríklad S. Lukes, R. Bubner, A. Giddens, A. Hellerová, M. Hesseová a i.), ako aj stúpenčov a žiakov, ktorí kriticky reflektujú a rozvíjajú rozličné aspekty komunikatívnej teórie a jej aplikácie v oblasti politiky, práva etiky (napríklad A. Honneth, C. Offe, F. Koch, H. Gripp, T. McCarthy a i.). Zo všetkých pohľadov ma zaujíma ten, ktorý vidí spojnicu medzi kontinentálnou a anglosaskou filozofiou a ktorý na jednej strane akcentuje Habermasovu obranu rozumu, racionality a projektu moderny a na strane druhej akceptuje Habermasovu ideu možnosti normatívne zdôvodniť teóriu.

Habermas ako obhajca projektu moderny. Na úvod len konštatujem známu skutočnosť, že Habermasove záujmy siahajú od politickej a sociálnej filozofie, dejín mysle-

nia, filozofie a metodológie sociálnych vied a humanistiky, epistemológie až po etiku či ústavné právo, pričom v každej oblasti vyoral nezanedbateľnú brázdou. Okrem pozoruhodnej teoretickej mysliteľskej práce, ktorá napriek mnohorakým inšpiračným zdrojom nemá charakter eklektického konglomerátu, Habermas patrí k tým akademikom, ktorí sa vehementne angažujú; pohybuje sa vo verejnom priestore a jeho hlas zaznieva v mnohých polemikách s ekonomicko-sociálnymi, politickými a etickými konzekvenciami (napríklad *Historikenstreit*, genetické technológie, možnosti liberálnej eugeniky, azylové právo v EÚ, prehľbovanie a aspekty európskej integrácie, európska ústava, globalizácia, súčasná kríza atď.). Ako predstaviteľ druhej generácie Frankfurtskej školy – hoci zaradenie jednotlivých postáv kolíše podľa rozsahu paradigmy, ako sa program kritickej teórie u toho ktorého autora proklamuje (H. Marcuse, W. Benjamin, F. Pollock, H. Maus, F. Neumann a i.) – ďalej rozvíja a inovuje kritický potenciál tejto pozoruhodnej a plodnej iniciatívy, hoci nemožno nevidieť, že pojem kritiky chápe aj Habermas rôzne.¹ Habermas na rozdiel od postmodernistov, ale aj od pesimistického tónu Adorna a Horkheimera v otázke spoločenského pokroku a emancipácie naďalej verí v možnosť osvietenského projektu, a teda moderny, verí v harmonizáciu a kompatibilitu vedeckotechnického pokroku, inštrumentálnej racionality a morálky. Pokiaľ ide o ústredné motívy, ktoré sa ako Ariadnina niť vinú jeho dielom – napriek jeho transformáciám a modifikáciám –, spoločným menovateľom jeho uvažovania sú najmä idey kritiky, praktickej úlohy ideí, vzťah medzi teóriou a praxou, emancipačná úloha ideí, normatívne základy teórie spoločnosti, racionalita a racionalizácia, antropologická zakotvenosť poznania.

Habermasove názory sa formovali a kryštalizovali v polemikách s hlavnými prúdmi sociálnej filozofie a sociológie, logickým empiricizmom, hermeneutikou, chápacou sociológiou, teóriou systémov, analytickou filozofiou prirodzeného jazyka, so stúpenkami postmoderny v debate o moderne a postmoderne. V danom kontexte mi ide o jeho prínos v epistemológii a metodológii sociálnych a humanitných vied. V tomto smere mali zásadný význam jeho diskusie s Gadamerom, Luhmannom a Hansom Albertom (v poslednom prípade išlo o tzv. *Positivismusstreit* v nemeckej sociológii, v ktorom spolu so svojim kolegom a priateľom Apelom obhajoval platnosť a produktivnosť teoretickej sociológie proti námietkam empirickej sociológie).² Tento slávny spor, ktorý sa na počudovanie dodnes nestal predmetom skúmaní a analýz slovenských sociológov (napokon, podobne je to aj s absenciou recepcie *Historikenstreit*, hoci obidve polemiky majú kľúčový teoretickometodologický význam nielen pre sociológiu a historiografiu), motivovalo nahradenie kritickej teórie spoločnosti kultúrnym kriticizmom v polovici 50-tych rokov

¹ O rôznom chápaní kritiky pozri napríklad Rainko, S. (1983): *Cztery pojęcia krytyki*. In: Krasnodębski, 17-22).

² O témach a o kontroverzii tzv. *Positivismusstreit*-u a jeho protagonistoch Popper vs. Adorno a Habermas vs. Albert pozri napríklad J. Ritsert (2010): *Der Positivismusstreit*. In: *Soziologische Kontroversen. Beiträge zu einer anderen Geschichte der Wissenschaft vom Sozialen*. Hrsg. Von Georg Kneer und Stephan Moebius. Berlin: Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft, 102-130. O diskusii Luhmanna a Habermasa pozri tiež M. Füllsack (2010): *Die Habermas-Luhmann-Debatte*. Berlin: Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft, 154-181.

20. storočia po návrate Adorna a Horkheimera z exilu z USA, čo spôsobilo aj diskrepancie medzi empirickými výskumami a kritickou teóriou spoločnosti. Tento spor fakticky znamenal dve divergentné formy produkcie vedeckého poznania: na jednej strane predstaviteľmi kritickej teórie, na strane druhej empirickou sociológiou, pričom každá strana mala vlastný koncept teórie a empirickej bázy a ich kombinácie.

Medzi anglosaskou a kontinentálnou tradíciou. Pri pokuse periodizovať Habermasovo dielo podľa tematico-problémových okruhov a modifikovaných prístupov možno viesť akúsi pomyselnú demarkačnú čiaru medzi šesťdesiatymi rokmi minulého storočia, keď jeho názory vyústili do práce *Erkenntnis und Interesse*, a začiatkom osemdesiatych rokov, keď vyšla jeho dvojväzková práca o teórii komunikatívneho konania *Theorie des kommunikativen Handelns* (1981).

J. Habermas

V *Erkenntnis und Interesse* (1968) rovnako ako K.-O. Apel kladie proti pozitivisticky orientovanej sociálnej vede interpretatívnu tradíciu a diferencuje medzi rozličnými druhmi poznania na základe odlišných kognitívnych záujmov. Vplyv raného Marxa, ktorý hovoril o ľudských bytostných silách, sa prejavuje v silnej antropologickej motivácii tohto odlišenia poznávacích záujmov. Podľa Habermasa pozitivismus chybne stotožnil jeden druh poznania, inštrumentálne poznanie, s poznaním ako takým, pričom predpokladá bezprostredný, nesprostredkovaný vzťah medzi subjektom a objektom poznania. Pravdivé presvedčenie potom odvodzuje z evidentných dôvodov (ako v logike a matematike) alebo z bezprostredných zmyslových daností. Empirická experimentálna veda je metodickým preorganizovaním predvedeckého poznávania založeného na pokuse a omyle, na meraní, klasifikácii,

ktoré nie sú predpokladmi našej skúsenosti s prírodou, ale ich pôvod je práve v povahe prírody. Empirická veda je nástrojom adaptácie ľudského druhu a jej podstata a povaha vyplývajú z uspokojovania technického záujmu spojeného s biologickým sebazachovaním. Tento rozvinutý technický záujem umožnil konštituovať prírodu ako abstraktnú schému kauzálnych síl, podrobených novej kontrole a predikcii. Habermas je stúpencom evolučnej teórie spoločnosti a uznáva, že na istom stupni prežitie človeka ako druhu začalo závisieť od kultúry; jedinec dokázal prežiť len ako člen spoločenstva so spoločnou identitou, jazykom a normatívnymi regulatívmi. Formovanie kolektívnej identity umožnila

komunikácia ako typ konania určujúci hovorenie, počúvanie, vyjadrovanie aj pochopenie. Bez komunikácie by nebolo významu, vzájomného porozumenia, spoločnej perspektívy. Na úroveň kritickej teoretickej metódy posúvajú výskum komunikácie disciplíny ako antropológia, lingvistika, filozofia, literárna história, historiografia, religionistika, ktoré sú výrazom praktického kognitívneho záujmu o morálny étos. Podľa Habermasa tieto dva kognitívne záujmy – technický a morálny – nemusia vyústiť do konfliktu (ako to videli Adorno aj Horkheimer) – ved' tenziu medzi nimi etabloval až sociálny vývoj podmienený úzko vymedzenou racionalitou v ekonómii, v politike triedne diferencovanej spoločnosti. V tejto spoločnosti, ktorá sa vyznačuje funkcionálne diverzifikovanou a špecializovanou štruktúrou, dochádza k dominancii vyžadujúcej ideologickú legitimizáciu. Tá narušuje komunikáciu a seba pochopenie mimo nepokryte sankcionovaných prejavov, čo vyvoláva sociálno-psychopatologické javy podobné neurózam jedinca, ktoré sú predmetom psychoanalýzy. A tak, ako psychoterapia pracuje na odkrytí hybných síl a nevedených zážitkov, kritika ideológie predpokladá odhalenie skrytých hybných pružín pôsobiacich proti emancipácii. Habermas vidí v psychoanalýze tretí druh poznania vychádzajúceho z kognitívneho záujmu zakotveného v emancipácii, pričom psychoanalýza spája kauzálnu analýzu s naratívnym prístupom. V tomto smere Habermas zostáva verný integrovaniu psychoanalýzy do kritickej teórie a Gadamer proti tomu oprávnene namieta, že terapeutický vzťah nemožno extrapolovať na každý sociálny vzťah.

Obrat od filozofie vedomia k teórii komunikácie. Na vývoj Habermasových názorov nepochybne vplývalo jeho pôsobenie vo funkcii riaditeľa Inštitútu Maxa Plancka v Starnbergu, ktorý viedol spoločne s C. F. von Weizsäckerom v období rokov 1971 – 1984. V tomto období dochádza k obratu v jeho myslení od paradigmy práce k interakcii, od filozofie vedomia k teórii komunikácie. Habermas sa vracia k pôvodnej Horkheimerovej idei interdisciplinárneho skúmania, odmieta pesimizmus a diagnózu spoločnosti z *Dialektiky osvietenstva* a nadväzuje na Weberovu myšlienku racionalizácie spoločnosti, ale kritizuje jej jednostrannosť a jednosmernosť. Bráni modernu, ktorá napriek deformáciám rozumu a „zmasoveniu“ kultúry zachováva univerzálne základy morálky a práva, ako aj demokratické utváranie verejnej všeobecnej vôle a silu estetickéj skúsenosti ako sebauskutočnenie subjektu (nehľadiac na komercializáciu a komodifikáciu umenia). V prípravných prácach k teórii komunikatívneho konania sa vyrovnáva s veľkými koncepciami spoločenského vývoja počnúc M. Weberom, Parsonsom, Luhmannom, Gadamerom až po Austina, Searla a Gricea. V dvoch zväzkoch *Theorie des kommunikativen Handelns* (1981) (I. zväzok *Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung*, II. zväzok *Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft*) nastoľuje a tematizuje problematiku zmysluplného pojmu konania, problém adekvátnej teórie konania, pojem sociálneho poriadku a diagnózu súčasnej spoločnosti. Kľúčový je aj pojem moci, a hlavne komunikatívnej racionality, „ktorej nedeštruktívny aspekt je zakotvený v sociálnej forme života“ (A. Honneth a H. Joas). Na základe filozofie jazyka a vedy prezentuje Habermas základy komplexnej sociálnej teórie, pričom z hľadiska jeho pojmu jazyka a rozumu je relevantný pojem platnosti nárokov, ktorý premost'uje rečové akty s konceptom racionality.

K Habermasovým východiskám sociálnovedného poznania. V roku 2011 vyšla v slovenskom preklade³ vyše šesťstostránková práca zahrnujúca Habermasove prípravné štúdie a dodatky k teórii komunikatívneho konania. (*Teória jazyka a východiská sociálnych vied*). Kniha sa tematicky člení na päť častí rozdelených na kapitoly. Prvá časť s názvom *Sociológia a teória jazyka* (1970/1971) zahrnuje päť prednášok venovaných obratu od filozofie vedomia k pragmatike jazyka a stať *Teória pravdy* (1972), v ktorej Habermas tematizuje diskurzívnu koncepciu pravdy inšpirovanú Peirceom. Druhá a tretia časť knihy prináša kapitoly o vývoji interakčnej, lingvistickej, kognitívnej kompetencie, o patologickej komunikácii, o adekvátnom pojme intencionálneho konania, o vzťahoch medzi intenciami a konvenciami, o intencionálnej sémantike a aspektoch racionality konania a o univerzálnej pragmatike. Vo štvrtjej časti sa nachádzajú state venované problematike Weberovej koncepcie racionalizácie spoločnosti a racionalite, state o rečových aktoch a komunikatívnych aktoch, ktoré pôsobia ako koordinátor plánov odlišných subjektov. V piatej časti Habermas reaguje na jedenásť kritických štúdií (napríklad S. Lukes, A. Hellerová, Seyla Benhabib, A. Giddens, M. Hesseová a i., ktoré zozbierali J. B. Thomson a D. Held).

Habermas vymedzuje jazykovú komunikáciu ako konštitutívny znak predmetnej reality, ktorú skúmajú sociálne vedy. Poukazuje na to, že transcendentálna filozofia nedokáže vyvodit' intersubjektívne vzťahy z monologického východiska vedomia, a opisuje rozličné tzv. generatívne teórie spoločnosti, pričom predkladá typológiu sociálnych teórií spoločnosti. „Generatívne teórie spoločnosti... si kladú nárok zachytiť životný proces spoločnosti vcelku ako konkrétny proces produkcie štruktúr zmyslu [*Sinnstrukturen, meaning structures*]“ (Habermas 2011, 30). A typológia pokračuje takto: „Generatívne teórie spoločnosti, ktoré v nejakej podobe predpokladajú transcendentálny subjekt, budem odteraz nazývať *konštitučnými teóriami* spoločnosti; tie, ktoré do základu produkcie kladú štruktúry zbavené subjektov, budem nazývať *systémovými teóriami* spoločnosti; a nakoniec tie, ktoré pri produkcii intersubjektívnych vzťahov predpokladajú abstraktné systémy pravidiel a v ktorých sa tvoria subjekty, budem nazývať *komunikatívnou teóriou* spoločnosti“ (Habermas 2011, 33). Habermas asimiluje jednak Wittgensteinovu teóriu jazykových hier, jednak Meadovu teóriu rolí. Hoci Habermas pracuje s pojmom životného sveta a oceňuje Husserlove analýzy intencionálnych výkonov vedomia a ich spojitost' s pravdou, „neodvodzuje životný svet z prúdu intencionálnych zážitkov, ale chápe ho ako súvis symbolicky štruktúrovaných útvarov v zmysle prepojených komunikatívnych konaní“ (Habermas 2011, 54). Primát intencionality nahrádza jazykové dorozumenie, pričom dôvodom je nemožnosť fenomenologickej fundácie intersubjektivity (Habermas 2011, 56).

³ Prekladateľ I. Hanzel nemal jednoduchú úlohu, lebo Habermasov slovník, jazyk ani štýl nepatria k jednoduchej lektúre. Miestami sa však text stáva syntakticky nečitateľným a niektoré pretlmočené výrazy a frazeologické jednotky vyvolávajú rozpaky. Za všetky spomeňme napríklad „názorne zakúsiteľné predmety“ na s. 50, pojem „samodanosti“ predmetu na s. 52, „životný svet sa zakladá na mase čisto“ na s. 55, „zakúšať ako iní ego“ na s. 56, „skomunitnené subjekty“ na s. 57, „skomunitnenie monád“ na s. 59, „zakúšané telo“ na s. 60, „skomunitnenia pre mňa a skomunitnenia pre druhých“ na s. 64, „skomunitnená skúsenosť“ na s. 64, „objektívovateľná skutočnosť“ na s. 351 a i.

Podľa Habermasa schopnosť konať a hovoriť má spoločný základ a komunikačná teória predpokladá už daný intersubjektívny vzťah. Treba teda objasniť: a) v rámci prirodzeného jazyka a komunikácie konštituovanie predmetov skúsenosti, o ktorých komunikujeme, a vysvetliť subjektívne zážitky, ako aj privilegovaný prístup prvej osoby. Habermas tieto otázky exemplifikuje na Wittgensteinovej teórii jazykovej hry, hoci pripúšťa, že Wittgenstein bol proti akejkoľvek teórii. Pritom rozlišuje komunikatívne a kognitívne použitie jazyka a exploatuje v tomto smere Sellarsa, zavádza nové pomenovanie pre rečové akty, vychádzajúc zo Searla a Austina, ktorého zámerom bolo rozpracovať fenomenológiu reči, opísať kontexty použitia jazykových výrazov. Habermas tvrdí, že ak chceme participovať na komunikácii, treba rozlišovať tri entity – reprezentatíva, regulatíva, expresíva – a priradiť rečové akty k rozlíšeniam, ktoré vo filozofii majú podobu polárnych kategórií: bytie a zdanie; podstata a jav; čo je a čo má byť (Habermas 2011, 111-114). Jeho postoj charakterizuje tvrdenie, že nielen jazyk, ale aj reč možno formálne analyzovať; má to byť náplň tzv. rekonštruktívnej vedy, ktorá má preskúmať elementárne jednotky reči (výpovede) (Habermas 2011, 383). Z tejto perspektívy porovnáva tzv. nekonštruktívnu jazykovedu s jazykovedou empirickou (Habermas 2011, 394) a kriticky hodnotí psycholingvistické pokusy o spojenie gramatiky jazyka s mentálnou gramatikou. Samotný model použitia jazyka regulovaného pravidlom možno podľa Habermasa vnímať dvojako: buď „účasť na komunikácii predstavuje ako intencionálny akt, alebo splnenie normy“ (Habermas 2011, 349). Ide o prístup k jazyku ako médiu sprostredkujúcemu prenos intencionálnych zážitkov; v prvom prípade sa jazyk prezentuje ako médium účasti na kultúre (Habermas 2011, 349). V druhom prípade nezostáva priestor na interpretačnú kompetenciu jednotlivca, pokiaľ ide o hodnoty a normy jeho životného sveta – to je východisko Habermasovej kritiky. Odpoveď na otázku, ako eliminovať neduhy oboch modelov, vidí v interpretácii ako základnom modeli komunikatívneho konania (Habermas 2011, 351). „Základný pojem interpretácie ozrejmuje, že model komunikatívneho konania síce zdôrazňuje konštruktívne výkony účastníkov interakcie, ale nevracia sa až k subjektivistickému pozíciu. Intencionálne konajúci nenavodzujú komunikatívne vzťahy až dodatočne, aby zo seba vyriadli intersubjektívny svet, Komunikatívne konanie naopak predpokladá tak normatívnu realitu spoločnosti, ako aj objektivovateľnú skutočnosť a subjektivitu samotného konajúceho. Každá interpretácia sa totiž vzťahuje na kontext, v ktorom sú prepletené tieto tri elementy: normy a hodnoty, objekty a stavy vecí, ako aj intencionálne zážitky“ (Habermas 2011, 351). Hoci inšpirácia Griceovou koncepciou konverzačných implikátúr je neodškrípateľná, Habermas ho kritizuje za tzv. intencionálnu sémantiku, za snahu odvodiť význam výpovede z intencií hovoriaceho.

Druhy konania a nároky na platnosť. Veľký vplyv na formovanie Habermasových názorov na komunikáciu, fungovanie reči mala aj Apelova transcendentálna pragmatika, hoci ju modifikuje práve pre jej transcendentalizmus a snaží sa formulovať tzv. univerzálnu pragmatiku reči. So zreteľom na konanie odlišené od neintencionálnych ľudských prejavov rozlišuje v rámci sociálneho konania komunikatívne konanie a strategické konanie. Prvé sa ďalej rozvetvuje na konsenzuálne konanie a konanie zamerané na dorozume-

nie. Strategické sa vetví na otvorene strategické konanie a latentne strategické konanie, na manipuláciu a systematicky narušenú komunikáciu (pozri Habermas 2011, 376). Podľa Habermasa je rozhodujúce, že komunikácia, „ktorej cieľom je zhoda, sa zakladá na štyroch nárokoch na platnosť: zrozumiteľnosť, pravda, úprimnosť a správnosť“ (Habermas 2011, 379) a navrhuje výskumný program tzv. „univerzálnej pragmatiky“, ktorá má rekonštruovať univerzálnu bázu platnosti reči (Habermas 2011, 381). Habermas hovorí o modoch reči, ktoré sa v prípade nároku na zrozumiteľnosť týkajú samotného média – reči; pokiaľ ide o pravdu, vzťahujú sa na objektívny svet, so zreteľom na úprimnosť sa platnosť týka reflexívnej relácie hovoriaceho a konajúceho k sebe samému a pokiaľ ide o platnosť v zmysle správnosti, ide o referovanie na normy sociálneho sveta. Habermas podáva typológiu lingvistickej, kognitívnej a interaktívnej kompetencie (H. Münkler) a na pozadí Kohlbergovej evolučnej koncepcie morálneho vedomia a Piagetovej genetickej epistemológie sa snaží uplatniť vývojovú perspektívu na ontogenézu a sociálnu evolúciu, ktorá už nemusí operovať s pojmom rodového subjektu. V dôsledku prechodu od práce k interakcii, od vedomia ku komunikácii sa o konajúcom a hovoriacom aktérovi neuvažuje v rovine situácie pretvárania sveta prácou, ale v intersubjektívnej sieti dorozumievania o tom, čo značí poznávanie objektov a konanie voči nim. Komunikatívna racionalita nadobúda primát nad racionalitou inštrumentálne kognitívnu, pričom podľa Münklerovej interpretácie táto teória racionality je normatívnym meradlom sociálnych patológií a deformácií, akými je napríklad prienik systému (zreťazenie následkov konania), kolonizácia životného sveta (integrácia našich orientácií). Obidva systémy sú podrobené v procese evolúcie spoločnosti racionalizácie, hoci každý z nich predstavuje inú formu sociálnej integrácie. V rovine systému racionalizácie hlavných prostriedkov riadenia, peňazí a moci, v životnom svete sa racionalizácia manifestuje ako stupňujúci sa tlak na legitimizáciu našich orientácií, ktorými racionalizujeme tradičné presvedčenia (H. Münkler).

Záver. Podľa jeho vlastných slov je Habermas presvedčený o možnosti nadviazať na Kantovo transcendentálne postavenie otázky – Ako je možná spoločnosť? –, ale vyžaduje si to vzdať sa jeho metódy a predpokladov, rezignovať na posledné zdôvodnenia. Habermasov pokus o normatívne zdôvodnenie vzťahov medzi rozumom, spoločnosťou a jazykom vychádza z kritiky ontologických a kognitivistických jednostranností západnej filozofie preferujúcej orientáciu na svet súcna (Habermas 2011, 647), ale zoči-voči dnešným problémom globálnej krízy a polarizácie spoločnosti je otázne, či Habermasov optimizmus, pokiaľ ide o dosiahnutie konsenzu, jeho presvedčenie o možnej zlučiteľnosti pokroku morálky a vedeckotechnického poznania rozumu je namieste. Aj jeho predpoklad o participácii na komunikácii je príliš silný a podfarbený jeho liberalizmom, lebo neráta s tými, ktorí sú nolens-volens z účasti na komunikácii a tvorbe konsenzu a porozumenia vylúčení – buď v dôsledku handicapu (autisti, ľudia trpiaci demenciou, Alzheimerovou chorobou, nedostatkom či obmedzením kognitívnej alebo komunikačnej kompetencie), alebo v dôsledku sociálnej marginalizácie („neviditeľní“, a teda bez „hlasu“, nezamestnaní, bezdomovci, etnické skupiny). Je otázne, či stotožňovanie jazykovej komunity so spoločnosťou a predpoklad ideálnej neporušenej komunikácie predstavujú adekvátne

model explanácie a interpretácie sociálnych procesov. Habermas nám ostáva dlžný aj odpoveď na otázku, odkiaľ sa berie antropologicky zakotvený emancipačný záujem.

Literatúra

- HABERMAS, J. (1983): *Teoria i prakтика. Wybor pism.* Ed. Z. Krasnodębski. Warszawa: Panstwo-
wy Instytut Wydawniczy.
- HABERMAS, J. (2011): *Teória jazyka a východiská sociálnych vied. Úvodné štúdie a dodatky k teórii
komunikatívneho konania.* Preložil I. Hanzel. Bratislava: Kalligram.
- HABERMAS, J. (1991): Moderna – nedokončený projekt. Gál, E. – Marcelli, M. (eds.): *Za zrkadlom
moderny.* Bratislava: Archa, 299-318.
- HONNETH, A. (2005): Bisected rationality: The Frankfurt School's Critique of Science. In: *Continental
Philosophy of Science* (ed. B. Cary Gutting). Blackwell Publishing.
- INGRAM, D. (1999): Habermas. In: *A Companion to The Philosophers.* Ed. By Robert
L. Arrington. Blackwell Publishing, 270-275.
- INGRAM, D. (2003): Jürgen Habermas and Hans-Georg Gadamer. In: *The Blackwell Guide to Conti-
nental Philosophy.* Ed. by Robert C. Solomon and David Sherman. Blackwell Publishing, 219-
243.
- MŮNKLER, H. (1993): Kritická teorie Frankfurtské školy. In: Ballestrem, O. (ed.): *Politická filosofie
20. století.* Praha: OIKOYMENH, 169-198.

Tatiana Sedová
Katedra filozofie FHV UBM
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
SR
e-mail: tanasedova@gmail.com

Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR